

УДК 811.161.2'373.23

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-12>**АНТРОПОНІМІКОН РОМАНУ «АМАДОКА»
СОФІЇ АНДРУХОВИЧ: ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ****ANTHROPONYMICON OF THE NOVEL «AMADOKA»
BY SOFIIA ANDRUKHOVYCH: FUNCTIONAL ASPECT****Крупеньова Т. І.,****orcid.org/0000-0002-8616-4713***кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»*

У статті здійснено аналіз антропонімії роману «Амадока» Софії Андрухович. Онімний простір сучасного українського роману є вагомим інструментом не лише мовної ідентифікації персонажів, а й репрезентації їхніх психологічних, національних та ідеологічних характеристик. У постмодерному наративі, яким є роман «Амадока» Софії Андрухович, антропоніми набувають особливого значення: вони не лише констатують імена персонажів, а й функціонують як коди культурної пам'яті, маркери травми, ідентичності та пам'яті. Розглянуто особливості функціонування особових імен, їхній зв'язок із соціокультурним контекстом, художнім задумом письменниці та структурою тексту. У романі «Амадока» Софії Андрухович антропоніми набувають особливого значення, адже вони не лише констатують імена персонажів, а й функціонують як коди культурної пам'яті, маркери травми, ідентичності та пам'яті. Антропонімон «Амадоки» – це система знаків, що моделює багатопланову пам'ять: особисту, національну, історичну. Софія Андрухович майстерно поєднує реальні та вигадані імена, щоб створити мікрокосм втраченого й збереженого. Через імена вона розгортає розповідь про травму, ідентичність, пам'ять, забуття, створюючи текст як пам'ятник культурній тягlostі. Виокремлено основні функції антропонімів: ідентифікаційну, символічну, психолого-характерологічну та інтертекстуальну. Звернено увагу на інтерференцію історичних і вигаданих імен, що віддзеркалює множинність часових і наративних площин у творі. У романі «Амадока» С. Андрухович власні назви не просто позначають об'єкти чи осіб – вони створюють семантичну тканину твору, у якій поєднуються: індивідуальна й колективна ідентичність, пам'ять і забуття, травма і відновлення, історична реальність і вигадана наративна площа. Це складна система, де кожне ім'я – ключ до глибшого розуміння романного світу.

Ключові слова: ономастика, онім, антропонім, літературна ономастика, функції антропонімів.

The article analyzes the anthroponymy of the novel «Amadoka» by Sofia Andrukhovych. The onymic space of the modern Ukrainian novel is a significant tool not only for the linguistic identification of characters, but also for the representation of their psychological, national and ideological characteristics. In the postmodern narrative, which the novel «Amadoka» by Sofia Andrukhovych is, anthroponyms acquire a special meaning: they not only state the names of the characters, but also function as codes of cultural memory, markers of trauma, identity and memory. The peculiarities of how personal names function, their connection with the socio-cultural context, with the writer's artistic intention and with the structure of the text are considered. In the novel «Amadoka» by Sofia Andrukhovych, anthroponyms acquire a special meaning, because they not only state the names of the characters, but also function as codes of cultural memory, markers of trauma, identity and memory. The anthroponymicon of «Amadoka» is a system of signs that models a multi-layered memory: personal, national and historical. Sofia Andrukhovych skillfully combines real and fictional names to create a microcosm of the lost and the preserved. Through names, she unfolds a story about trauma, identity, memory, and oblivion, creating the text to be a monument to cultural continuity. The main functions of anthroponyms are highlighted: identification, symbolic, psychological characterological, and intertextual. Attention is drawn to the interference of historical and fictional names, which reflects the multiplicity of temporal and narrative planes in the work. In the novel «Amadoka» by S. Andrukhovych, proper names do not simply denote objects or persons – they create the semantic fabric of the work, which combines: individual and collective identity, memory and oblivion, trauma and recovery, historical reality and a fictional narrative plane. This is a complex system, where each name is the key to a deeper understanding of the novel world.

Key words: onomastics, onym, anthroponym, literary onomastics, functions of anthroponyms.

Постановка проблеми. У сучасній українській літературній мові найменування осіб становлять один із вагомих пластів лексики. Людина завжди була в центрі уваги суспільства, а її особисті риси, виявлені у взаємодії з іншими людьми та впливами довкілля, знайшли відображення у великій кількості слів. Назви осіб швидко реагують на суспільні зміни, відображаючи місце людини в соціальній ієрархії, підкреслюючи її індивідуальність і соціальний статус. Активне поповнення лексико-семантичних груп, що позначають осіб, яскраво ілюструє тісний зв'язок між мовними процесами та позамовними чинниками. Саме екстралінгвальні фактори зумовлюють постійну появу нових назв, особливо для позначення професій, видів діяльності, посад тощо. Проблематиці найменування осіб у сучасній українській літературній мові присвячено чимало ґрунтовних досліджень, серед авторів яких – І.Ковалик, Я.Закревська, К.Городенська, Н.Клименко, В. Коломієць, М. Брус, П. Плющ, А. Майборода та інші. У своїх працях вони розглядали різноманітні аспекти цієї теми, зокрема історію становлення назв осіб, їхні лексико-семантичні й словотвірні особливості, а також здійснювали генетичну класифікацію таких лексем.

Онімний простір сучасного українського роману є вагомим інструментом не лише мовної ідентифікації персонажів, а й репрезентації їхніх психологічних, національних та ідеологічних характеристик. У постмодерному наративі, яким є роман «Амадока» Софії Андрухович, антропоніми набувають особливого значення: вони не лише констатують імена персонажів, а й функціонують як коди культурної пам'яті, маркери травми, ідентичності та пам'яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження антропонімів у художньому тексті спирається на загальні положення ономастики (В. Німчук, О.Тищенко, І. Железняк), а також на методи когнітивно-дискурсивного аналізу та літературознавчу інтерпретацію. У сучасному науковому дискурсі особлива увага приділяється інтерпретації імен як семантично навантажених одиниць, що функціонують у структурі твору як текстотвірні маркери. Зазначимо, що в мовознавчій науці сформувалися два основні підходи до вивчення проблеми найменування: ономасіологічний (представлений працями Н. Клименко, О. Селіванової, О. Снитко та інших) і семасіологічний (розроблений О. Тараненком, Ф. Бацевичем, Т. Космедою, М. Кочерганом та ін.). У лінгвістиці спостерігаються різні підходи до трактування цих понять. Основна відмінність між семасіологією та ономасіологією полягає у двох взаємопов'язаних типах мовної діяльності: продукуванні мови (кодуванні) і її сприйманні (декодуванні). Так, Ф. Бацевич наголошує, що одержувач має справу з текстом, у якому зашифрована певна інформація, що потребує розуміння та аналізу, тобто її потрібно «декодувати». Водночас ономасіологічний підхід, за словами дослідника, протиставляється семасіологічному, адже перед відправником виникає завдання вибору мовних засобів для передавання певного змісту. Інакше кажучи, необхідно «закодувати» інформацію у такій формі, яка буде зрозумілою для носіїв мови [2, с. 103].

Метою статті є аналіз лексико-семантичні групи найменувань осіб у романі С. Андрухович «Амадока» [1], визначення їхніх словотвірних особливостей та функційного навантаження у творі.

Виклад основного матеріалу. Сучасні ономасіологічні дослідження спрямовані на відтворення як когнітивних, так і пізнавальних особливостей номінативної діяльності людини, а також на виявлення характерних рис структур свідомості, що об'єктивуються через акти номінації. Дослідниця О. Селіванова виділяє два основні принципи розмежування ономасіологічного та семасіологічного підходів. Перший стосується існування двох способів аналізу слова, а другий пов'язаний зі зміною лінгвістичних парадигм. Відповідно до першого принципу, ономасіологічний підхід орієнтується на дослідження номінативної структури найменування, що ґрунтується на ментальному зв'язку з навколишньою дійсністю. Натомість семасіологічний підхід вивчає слово у взаємозв'язках із іншими мовними одиницями – у межах парадигматичних груп або у лінійному ряді [3, с. 312].

У центрі уваги ономасіології – питання закріпленості слова за певним поняттям, незалежно від того, чи мотивований цей зв'язок. Водночас значення надається також намірам мовця

й вибору мовних засобів для втілення цього задуму. Як відомо, семасіологічний підхід зосереджується на аналізі семантичної структури слова (або слова загалом), розглядаючи лексичне значення як багатокомпонентну систему. Ономасіологічний погляд передбачає, що мовна діяльність починається з певного екстралінгвального змісту, який трансформується у мовну форму, тоді як семасіологічний підхід базується на розгляді мовної форми, яку можна зіставити із зовнішнім, позамовним змістом.

У лінгвістиці питання, пов'язані з назвами осіб, охоплюють широке і різноманітне коло наукових інтересів. Так, вивченню назв осіб за територіальними та національними ознаками присвячено праці І. Ковалика, Л. Родніної, З. Валюка, В. Олексієнка. Дослідження назв осіб за професією та видом діяльності здійснювали Г. Дітківська, Л. Недбайло, М. Лозова, О. Тараненко, М. Годована, Л. Томіленко. Проблематику гендерних особливостей у назвах осіб розробляли П. Білоусенко, М. Брус, Л. Марчук та інші дослідники. У галузі словотвору і лексикології існують переважно окремі роботи, присвячені аналізу конкретних суфіксів (І. Олійник, Г. Віняр, К. Ленець, П. Білоусенко, В. Токар та ін.) або вивченню окремих лексико-семантичних груп (Г. Малишко, Т. Молодід, Н. Москальова, Ф. Непийвода, П. Плющ, А. Майборода та інші).

Відомий український мовознавець і дериватолог І. Ковалик, один із засновників учення про словотвір, у праці «Словотвірна категорія слов'янських назв осіб за їх національною і територіальною приналежністю» (1956) запропонував поділ системи словотворення іменників на дві основні категорії: словотвірну категорію особи (*nomina personalia*) та словотвірну категорію предмета (неособи) (*nomina impersonalia*) [4, с. 161]. При цьому словотвірну категорію особи він класифікував за такими розрядами: соціальні назви, національні й територіальні назви, агентивні та професійні найменування тощо. У своїй праці «Утворення іменників жіночого роду – назв осіб за професією» Л. Недбайло, аналізуючи найменування осіб за професією та родом діяльності, зазначає, що більшість іменників сучасної української літературної мови, що позначають професії, мають парні утворення чоловічого і жіночого роду. Крім того, у багатьох випадках існує потенційна можливість утворення родових пар за наявності відповідних семантичних або морфологічних умов [5, с. 28]. Проблема родової диференціації назв осіб привертала увагу мовознавців ще з часів античної граматики, оскільки виникала потреба у мовному відображенні статевих відмінностей серед живих істот. Лексичний спосіб вираження родової диференціації розглядали такі українські науковці, як О. Потебня, К. Городенська, П. Білоусенко, І. Кучеренко, І. Вихованець, А. Загнітко та інші. Першу спробу систематизувати родову належність іменників, що позначають осіб, із використанням формальних мовних засобів (суфіксація, нульова суфіксація) у східнослов'янській традиції здійснив І. Ужевич. Згодом цю тематику продовжили розробляти І. Ковалик, Л. Родніна, Є. Тимченко, В. Сімович, Ф. Буслаєв, О. Огоновський та інші. Окрему увагу питанню оцінної номінації приділили О. Стишов, Т. Космеда та інші дослідники. Їх цікавив насамперед семантико-прагматичний аспект, а також способи й засоби творення оцінних найменувань осіб.

У романі «Амадока» Софії Андрухович антропоніми набувають особливого значення, адже вони не лише констатують імена персонажів, а й функціонують як коди культурної пам'яті, маркери травми, ідентичності та пам'яті. У творі виокремлюються кілька ономастичних пластів:

1) історичні постаті: *Юрій Шевельов, Бруно Шульц, Данило Шумук, Василь Стус, Григорій Сковорода*. Ці імена не лише маркують історичний контекст, а й вводять інтертекстуальний рівень, апелюючи до інтелектуального спадку нації, їхнє уживання формує діалог між приватною пам'яттю та національною історією. Роман охоплює кілька історичних епох – Голокост, Другу світову війну, радянський терор, сучасність – і вміщує реальні імена історичних осіб, що функціонують у тексті як символи епохи, репрезентанти пам'яті, а також носії травматичних досвідів. Наприклад, *Юрій Шевельов: «Юрій Шевельов, який у сорок третьому, ризикуючи життям, залишив Харків, не бажаючи чекати повернення радянської влади»* [1, с. 42]. Ім'я Юрія Шевельова вплетене в розповідь про колаборацію, еміграцію та складний вибір інтелек-

туалів. Бруно Шульц: «*Бруно Шульц, що загинув без імені на околиці гетто...*» [1, с. 38]. Тут ім'я вживається як символ беззахисної інтелектуальної культури, знищеної нацистами. Василь Стус: «*Стус, якого вивезли в наручниках, під крики: «Хай живе Сталін!»*» [1, с. 84]. Антропонім Стуса слугує маркером незламності та трагедії. Ці імена є не лише згадкою про історичні особи, а й емблемами духовного опору, пам'яті про загублених;

2) вигадані персонажі з маркерами української культури: *Богдан, Романа, Євген, Тамара, Ліля, Мирон, Оля, Орест*. Це імена, характерні для українського антропонімікону, виконують ідентифікаційну функцію, а також мають психолого-характерологічне навантаження, увиразнюючи риси героїв. Основні герої роману мають імена, що глибоко закорінені в українському культурному полі. Наприклад, Богдан (чоловік Єви, втрачає пам'ять після аварії): «*Богдан дивився на мене з настороженим подивом, ніби бачив уперше...*» [1, с. 85]. Ім'я «Богдан» – традиційне українське, означає «даний Богом». У романі Богдан втрачає пам'ять, тому його «даність» є подвійною: дар життя і водночас утрата себе. Єва (дружина Богдана): «*Єва, моя остання нитка, тримала мене з минулим...*» [1, с. 15]. Ім'я «Єва» викликає біблійні асоціації з першою жінкою, початком роду, а також з ідеєю вини, втрати й початку нової історії. Орест (друг Богдана): «*Орест завжди вмів знаходити шляхи – навіть там, де їх не було*» [1, с. 27]. Ім'я «Орест» має давньогрецьке походження, символізує пошук справедливості та мандрівку – важливі мотиви у романі. *Ліля, Романа, Євген, Оля* – усі ці імена типової української культури створюють «світ упізнаваності», що контрастує з втратою пам'яті, забуттям;

3) запозичені антропоніми: Інґрід, Єва, Артур, Клара. Вони вписуються в інтернаціональний простір роману та відображають мультикультурність, розмитість національних ідентичностей, що є наскрізною темою «Амадоки». Інґрід: «*Інґрід говорила ламаною українською, змішуючи німецькі звороти з польськими словами...*» [1, с. 92]. Ім'я Інґрід підкреслює іноземність, багатшаровість ідентичності, неможливість абсолютної національної належності. *Артур, Клара* – типові європейські імена для персонажів, пов'язаних із Польщею, Німеччиною, що показує багатокультурне тло Станіслава, Варшави;

4) анонімізація та «безіменність»: певні персонажі позбавлені імен, або ж їхні імена зникають із наративу – це маркер амнезії, травми, втрати ідентичності. Такий прийом підкреслює деструкцію пам'яті як індивідуальної, так і колективної. Деякі персонажі в спогадах про репресії або в'язниці не мають імен: «*Її вели без імені, без роду-племени, лише номер замість імені...*» [1, с. 64]. Анонімність тут означає знеособлення, втрату людської гідності, що характерно для тоталітарного режиму.

Окремі імена функціонують як метафори історичного стану: *Амадока* – назва міфічного озера, яке зникло. «*Амадока – так звали велике озеро, яке колись існувало. Його більше нема. Як нема і того, що ми колись були...*» [1, с. 21]. Саме ім'я «Амадока» символізує втрату пам'яті, зникнення національної ідентичності, руйнування минулого.

Антропонімікон «Амадоки» – це система знаків, що моделює багатшарову пам'ять: особисту, національну, історичну. Софія Андрухович майстерно поєднує реальні та вигадані імена, щоб створити мікрокосм втраченого й збереженого. Через імена вона розгортає розповідь про травму, ідентичність, пам'ять, забуття, створюючи текст як пам'ятник культурній тягlostі.

Антропоніми в романі виконують різні функції:

1) ідентифікаційну (передає національну, соціальну та часову належність персонажів). Імена персонажів чітко закріплюють їх у конкретних часово-просторових координатах: «*Єва сиділа біля Богдана, намагаючись упіймати хоч якийсь натяк на впізнавання в його погляді...*» [1, с. 12]. Імена «Богдан» і «Єва» закріплюють образи подружжя в сучасному українському соціумі, позначають особистісний зв'язок, на фоні якого розгортається мотив утрати пам'яті;

2) характерологічну (імена допомагають розкривати психологічні риси героїв (Богдан як символ пам'яті та забуття)). Богдан: «*Богдан – мій чоловік, якого я більше не знала. Чи був він і досі моїм Богданом?*» [1, с. 17]. Ім'я «Богдан» (даний Богом) набуває іронічного звучання:

отриманий у дар персонаж втрачає свою сутність. Орест: «Орест не вмів стояти на місці – йому потрібна була дорога, втеча, рух» [1, с. 28]. Ім'я асоціюється із постійним пошуком, втечею від неможливого примирення з минулим;

3) символічну (деякі імена несуть глибоке символічне навантаження (Єва – як алюзія на біблійну першу жінку). Амадока – гідронім, що дає назву роману:

«Амадока – озеро, що зникло без сліду, поглинене землею. Його більше нема, і ми самі – як те озеро» [1, с. 28]. Амадока виступає метафорою пам'яті, яка зникає, символом втраченої ідентичності як особистої, так і колективної. Ім'я Єва: «Єва – початок, та, що пам'ятає витoki і може знову дати життя пам'яті» [1, с. 14]. Ім'я апелює до біблійної традиції: Єва як перша людина – символ нового початку;

4) інтертекстуальну (введення реальних історичних імен створює текст у тексті, формує культурно-історичний діалог). Імена історичних постатей у тексті відкривають інтертекстуальні зв'язки з реальними історичними подіями та культурними традиціями. Бруно Шульц: «Історія Бруно Шульца перетворилася на обірвану нитку розповіді...» [1, с. 84]. Ім'я вплітається в метатекст про втрату єврейської культури в Галичині. Юрій Шевельов: «Шевельов навчив нас дивитися на мову як на живу істоту, що росте і змінюється...» [1, с. 95]. Через ім'я Шевельова романне мислення виходить на рівень мовної, культурної ідентичності;

5) травматичну (анонімність чи зміна імен пов'язана з травмою, переслідуванням, тоталітарним контекстом (напр., жертви репресій, депортацій)). У романі деякі персонажі позбавлені імен або втрачають імена, що символізує наслідки травматичних подій. Анонімні жертви тоталітарних репресій: «У списках вона значилася просто номером. Імені не було – лише тінь існування» [1, с. 105]. Безіменність підкреслює дегуманізацію, викорінення особистості.

У романі «Амадока» С. Андрухович власні назви не просто позначають об'єкти чи осіб – вони створюють семантичну тканину твору, у якій поєднуються: індивідуальна й колективна ідентичність, пам'ять і забуття, травма і відновлення, історична реальність і вигадана наративна площина. Це складна система, де кожне ім'я – ключ до глибшого розуміння романного світу.

Висновки. Отже, антропонімікон роману є багатошаровою текстовою системою, в якій імена виконують значно ширші функції, ніж просто ідентифікація персонажів. Це засіб концептуалізації пам'яті, репрезентації колективної травми, інструмент інтертекстуального зв'язку. Роман Софії Андрухович демонструє нові підходи до формування онімного простору в українській прозі, де антропоніми стають ключами до розуміння художньої парадигми твору. Перспективами дослідження є подальший аналіз онімної системи сучасної української прози, зокрема її зв'язку з хронотопом та стилістичною палітрою авторів, дослідження трансформації антропонімів у творах сучасних письменників, розгляд інтертекстуальних аспектів власних назв у художніх текстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрухович С. Амадока. Львів : ВСЛ, 2020. 832 с.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: навч. посіб. Полтава : Довкілля, 2008. 712 с.
4. Ковалик І. Словотвірна категорія слов'янських назв осіб за їх національною і територіальною приналежністю. *Питання слов'янського мовознавства*. Львів, 1958. С. 161–162.
5. Недбайло Л. І. Утворення іменників жіночого роду – назв осіб за професією. *Питання мовної культури*. 1970. Вип. 4. С. 26–33.